

نامهٔ حائری

(جشن نامهٔ استاد عبدالحسین حائری)

به کوشش:
عبدالحسین طالعی

با همکاری:
مرکز پژوهش‌های انجمن اسلامی

کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

تهران - ۱۳۹۲

- سرشناسه : طالعی، عبدالحسین، ۱۳۴۰
عنوان و نام پدیدآور : نامه حایری: جشن نامه استاد عبدالحسین حائری / به کوشش عبدالحسین طالعی، با همکاری مرکز پژوهش کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
مشخصات نشر : تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری : ۵۰۰ ص.
فروست : ارمغان بهارستان؛ ۵.
شابک : 978-600-220-179-9
وضعیت فهرست نویسی : فیا.
عنوان دیگر : جشن نامه استاد عبدالحسین حائری
موضوع : حائری، عبدالحسین، ۱۳۰۶ --- یادنامه ها
موضوع : نسخه های خطی --- مقاله ها و خطابه ها
شناسه افزوده : ایران. مجلس شورای اسلامی. کتابخانه، موزه و مرکز اسناد
شناسه افزوده : ایران. مجلس شورای اسلامی. کتابخانه، موزه و مرکز پژوهش
رده بندی کنگره : ۱۳۹۲ ط ۲ ج ۱ / ۱۰۰۴ Z
رده بندی دیویی : ۰۱۰/۹۲
شماره کتابشناسی ملی : ۳۲۶۳۴۹۴

نامه حائری

(جشن نامه استاد عبدالحسین حائری)

به کوشش: عبدالحسین طالمی

با همکاری مرکز پژوهش کتابخانه مجلس شورای اسلامی

حروفچینی: ملیحه بوجار

صفحه آرایی: فاطمه بوجار

شماره انتشار: ۳۹۷

ناظر چاپ: نیکو ایوبی زاده

چاپ اول: ۱۳۹۲

تألیف: ۲۷۰۰ ریال

سمارگان: ۵۰۰

شابک: 978-600-211-179-9

انتشار: توزیع:

میدان بهارستان، خیابان مجاهدین، نبش کوچه آجانلو،

ساختمان پلیس + ۱۰، طبقه سوم؛ تلفن: ۳۳۵۴۲

نشانی سایت اینترنتی: www.Ical.ir

نشانی پست الکترونیکی: P.hohesnlb@gmail.com

تمامی حقوق چاپ و نشر این اثر در انحصار کتابخانه، مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی است.

به نام صورت آرای معانی

فرهنگ کهن و دیرینه، دیون نادره مردانی است که عاشقانه بر کسترش و ترویج آن، پای فشردند و دشواریهای راه را نادیده گرفتند.

دین میرزا، پسر فرزند و نسیب، توجه به میراث مکتوب خطی، نقش اساسی داشته و دارد و بزرگانی معدود که در این وادی استوار ماندند، حق بر آن برآیندگان دارند.

استاد عبدالعزیز حائری، کسترش، شناسایی، احیا و پژوهش نسخه‌های خطی، جایگاهی بی‌بدیل دارد. شصت سال تلاش بی‌وقفه در این راه، به ایشان دست و پایشان و است و پشتکار، همراه با تربیت و تشویق دیگران به پیوستن این راه روشن، کارنامه‌ای درخشان برای ایشان پدید آمده است. به جرات می‌توان گفت که غنای کجینه سنت‌های کهنانه مجلس، دیون دریات و عشق استاد حائری است که در معرفی آن، اهتمام تمام کاشفت، و در صیانت از آن به جان و مال و سرایه عمر خود را مصروف داشت.

کتابخانه مجلس، افتخار دارد به سکرانه تلاشهای عاشقانه و بی‌شائبه استادی در شناسایی، گردآوری و معرفی آثار ملی، مراتب پاسکاری خود را از ایشان، ابراز کند، و این جشن نامه را به مناسبت مجلس مکتوب سنت مظلوم له، تقدیم محضر ایشان نماید.

رئیس کتابخانه، موزه و مرکز اسناد

مجلس شورای اسلامی

فهرست مطالب

۱. درباره استاد حائری

۳	مقدمه / عبدالحسین طالعی
۹	در سپاس از استاد استادان / احسان الشکری
	سی سال در مکتب استاد (کمالات اخلاقی، علمی و فقهی) / استاد حائری از زبان استاد مستوفی //
۲۵	علی صادق زاده وایقان
۳۵	ما را هم از این نمد، کلاهی دادند / سید عبدالله ناصری

۲. مقالات

۴۳	خطوط نویافته از معین الدین اسفزاری / بهروز ایمانی
۵۳	نظرات فی الذریعة الی تصانیف الشیعة؛ مصطفی جواد بغدادی / ویراستار: محمدحسین نجفی
۹۵	جنگ مدح و معجزات / علی حیدری یساولی
۱۲۱	معرفی نسخه‌ای کهن از قرآن کریم / کریم دولتی
۱۵۹	محمد حسین بن خلف تبریزی، مؤلف برهان قاطع، در مقام کاتب / مهدی رحیم‌پور
۱۷۳	دو گزارش از شیوه‌های احیا و مژمت نسخ خطی / حمید سلیم گندمی

- راه حل تازه‌ای برای حدیث «نية المؤمن خير من عمله» از آیت الله شیخ مرتضیٰ اشتیانی / محسن صادقی . ۱۹۹
- یادداشت‌های سید محمد جزایری بر سی و دو نسخه خطی / عبدالحسین طالعی . ۲۰۷
- تصحیح انتقادی متون در ادبیات عرب؛ ام. جی. کارتر / ترجمه سید علی کسائی . ۲۳۵
- مقدمه الکلام شیخ طوسی و شروع آن / حسین متقی . ۲۸۳
- قرآن شماره ۹۶۹ کتابخانه مجلس و قواعد کتابت آن / سید حسین مرعشی . ۳۰۳
- رغوانی چند وقفنامه قرآن کریم / فاطمه یزدان پناه . ۳۲۷

۳. روایات

- خاطرات مشروطیه حسین شکوهی / تصحیح یوسف بیگ باباپور و مسعود غلامیه . ۳۴۱
- التهللیة فی شرح توحید فی المل هندی / تحقیق سید محمدرضا حسینی جلالی . ۳۸۷
- رسالة الاسدية فی انساب سادات العلوی؛ سراج الدین محمد قاسم عبیدلی سبزواری / تصحیح محمد کاظم رحمتی . ۳۹۷
- قصیده فراتیه سید محمد کربلایی؛ با ترجمه موم و حواشی میرزا ابوالقاسم قمی / به کوشش عبدالحسین طالعی . ۴۶۵

۴. تصاویر

۴۷۸

جان بی فرار؛

شخصیت مال تقوی استاد عبدالحسین حائری در کتابخانه مجلس

به دریا‌های بی‌پایاب، برگردان صدف‌ها را
به ماهی‌ها، به شهر آب، برگردان صدف‌ها را
بگو چیزی که پنهان آرزو دارید، باید شد
و ساحل تهی‌دست است، مروارید باید شد

تقدیر و تشکر از مفاخری که در قید حیات هستند، درواقع، تجلیل از نخبگی و
فره‌یختگی و شناساندن آنان به نسل جوانی است که تیرگی از فعالیت در کنار این
مفاخر را نداشته‌اند.

برگزاری نکوداشت مفاخر ایران زمین، نشان‌دهنده آن است که ایران را به آنان که از
روی صدق و صفای باطن در جهت اعتلای فرهنگ کهن این مرز و بوم می‌کوشند،
حرمت می‌نهند و در حقیقت، این امر، تعظیم شعائر عظیم اخلاقی و تکریم سجدات‌آورد
انسانی است.

استاد دانشمند و گرانسنگ، جناب عبدالحسین حائری، از معدود فره‌یختگان ایران
زمین است که در عرصه‌های مختلف علوم عقلی و نقلی، بیش از نیم قرن، فعالیت کرده
است. مجتهدی فاضل و عارفی عاشق است. از همین روی، کتابخانه، موزه و مرکز اسناد

مجلس شورای اسلامی، مفتخر است که به پاس شش ده تلاش و کوشش خستگی ناپذیر جناب ایشان در زمینه شناسایی و معرفی، پاسداری و پاسداشت از نسخ خطی، میراث عظیم ایرانی و اسلامی به جای مانده از نیاکان فرهمند و فرهیخته این سرزمین سترگ و اهورایی، همایش نکوداشت استاد عبدالحسین حائری را برگزار نماید.

حضور استاد عبدالحسین حائری در کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی و نقش وی در راهنمایی پژوهشگران و نگاه راهبردی و ژرف اندیش او در هدایت برای آثار پژوهشی، کتابخانه مجلس را به دانشگاهی برای محققان و جستجوگران رصه دانش و پژوهش بدل کرده بود چنانکه همگان به آن اذعان دارند، استاد با روی گشوده و عاری از هرگونه غرور و نخوت و با افتخار چون کتابداری دلسوز به راهنمایی می پرداخته است. همان طور که خود، صفت یک کتابدار را حوصله، تحمل و آرامش وی می داند و راسخ، مورد نیز، نمونه والای یک کتابدار بوده و هست.

عشق و شیفتگی استاد عبدالحسین حائری به کتاب و کتاب خوانی و فهرست نویسی، امری نیست که بسادگی بتوان آن را در این سطور توصیف کرد و به نقش کشید. به واقع، استاد حائری، استاد راهنمای معنوی بسیاری از پایان نامه های سطوح مختلف کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری دانشگاه تهران است که روزی در بخش خطی کتابخانه، دست یاری به سوی وی دراز کرده اند. کتاب ایشان با سعه صدر خود، دستان آنان را فشرده است.

بدرستی و راستی، حائری، استاد استادان است که به بحران انقلاب اسلامی، از منابع ارزشمند کتابخانه پاسداری کرد و آنچه که اینک در اختیار دانش پژوهان قرار گرفته است، حاصل دلسوزی، حمیت و تلاش ایشان است.

طی سالیان گذشته، مراکزی در حد بضاعت خود، مراسم تقدیر برای استاد برگزار نمودند، ولیکن از آنجا که کتابخانه مجلس، موطن، مهد اصلی و خانه دائمی استاد عبدالحسین حائری است، از این روی، مراسم نکوداشت ایشان در شهریور ماه ۱۳۹۲

از سوی کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی و در میان آنانکه سال‌ها با وی همکار بوده‌اند، برگزار می‌گردد و این جشن‌نامه نیز به پاس تلاش و همت وی در تمام سال‌های خدمت به فرهنگ و تمدن غنی ایرانی و اسلامی، تقدیم حضور ایشان می‌گردد. باشد که سایه‌اش سال‌های سال مستدام باشد و استاد تا سحرگاهان قرون، به شادکامی بپايد و بزید. ان شاء الله تعالی.

رایج مجال اندک، از یکایک همکاران گرانقدری که به هر صورت در ستاد اجرایی این همیش زحم کشیده‌اند، سپاس و امتنان دارم.

همچنین، بنیاد و بن دارد که این همایش، ظرف این زمان کوتاه، از مرحله ایده تا عمل، حاصل حمایت‌ها و همة جانبۀ استاد گرانقدر، جناب آقای دکتر محمد رجبی، ریاست محترم کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی است. از صمیم قلب، تشکر و قدردانی ویژه‌ام را از همه عزیزان همکار و ریاست محترم این مجموعه معظم، تقدیم می‌دارم.

ومن الله التوفیق و علیه التکلان

محمد حیدری

مدیر روابط عمومی کتابخانه، موزه و مرکز اسناد

مجلس شورای اسلامی

و

دبیر اجرایی هیأت امنای بنیاد

استاد عبدالحسین حائری

مقدمه

عبدالحسین طالعی

۱. در سده‌های پیشین، کتابخانه‌خانه گنجه‌ای برای تولید دانش بود و کتابدار - یا به تعبیر آن زمانها، گنجور - دانشوری جامع و مبرهن بود که پس از گذراندن دوره‌های مختلف و دستیابی به دانش‌های گونه‌گون تا حد بالایی در کتابخانه می‌نهاد، و کوله‌بار دانش و تجربه‌ای را که اندوخته بود، در اختیار کاربران و دانش‌پرهان - در تمام سطوح و سنین و در حوزه دانش‌های مختلف - قرار می‌داد.

بدین روی، کتابدار، بدون این که فناوری‌های امروزیین وارد شده باشد، با تسلط بر حوزه‌های مختلف دانش و منابع و شرح حال دانشوران گذشتگان، مسائل، پرسشها را پاسخ می‌گفت، و خود، کتابخانه‌ای زنده در کنار کتابخانه کاغذین بود.

این تعریف از کتابدار، با ظهور و بروز مدارس جدید کتابداری به تدریج رنگ و بوی تازه‌ای یافت. البته تجزیه علوم و پراکندگی دانش‌ها - که یکی از ویژگی‌های سده‌های اخیر بود - نیز به این فرایند کمک کرد. ضعف تدریجی روحیه علم‌خواهی، افول انگیزه‌های اخلاقی و ترویج روحیه شتاب‌ورزی برای رسیدن به «دانستنی‌های زود بازده»، بخش از عواملی بودند که متانت و حوصله و ژرفایی را - که در دانشی مردان کهن، نهادینه شده بود - به

شتاب‌ورزی و تُتک‌مایگی بدل کرد. روند تغییر مفهوم دانش بر این مبنا، بحثی است دراز دامن که این مجال کوتاه را فرصت تبیین آن نیست.

۲. یکی از بزرگ مردان عرضه دانش و پژوهش، که بحق نمادی از «گنجورهای ذوفنون» دیروزین در دنیای پرشتاب امروزین است، استاد محقق جناب عبدالحسین حائری است؛ دانشی مردی به راستی وارسته، که بیش و پیش از ادب درس، به ادب نفس شهره است و بدین ادب، آموزگاری راستین است.

از خاندانی دانش‌پژور - خاندان آیت‌الله حائری یزدی - برآمده؛ با ذهنی تحلیل‌گر و حافظی بس وادماند، در محضر بزرگان دین و ادب و دانش زانو زده و به مقام «ذوفنون» رسیده است؛ و بعد از آنکه زمان بهره‌رسانی به مردم فرا می‌رسد، حضور در کتابخانه را در میان امکان‌ها، برگزیده می‌رسانی - بر می‌گزیند؛ آن هم کتابخانه‌ای که بیشترین ارتباط را با مراکز قدرت دارد. در اینجا پرده‌ای از کمالات اخلاقی استاد نمایان می‌شود: وارستگی و زهد به معنای دین‌پسند، که در استاد حائری بوده و هست، سبب می‌شود که در طول بیش از نیم قرن، خدمت بی‌پندیشد، نه سوء استفاده از جایگاه برای رسیدن به نام و نان، چرا که زهد را سرگذار از نام و نام یافته و به این دست آورد، از ژرفای جان دل‌پسته است.

بدین روی، کمترین عُلقه را به کانونهای قدرت و علم می‌سندد. و به خوبی و در عمل خود به همگان می‌نمایاند که مقام مانای علم، بسی والاتر از قدرت گذرا است.

۳. استاد حائری، ذوفنون بودن را در خدمت به کارکنان و نویسندگان دانش به کار می‌گیرد، بدون هیچ گونه تبعیضی در سن، ملیت، عقیده، گرایش، جنس، یا هر عاملی دیگر که می‌تواند تفاوتی میان کاربران را سبب شود. یعنی تمام بایسته‌های اخلاقی را که در منشورهای اخلاق حرفه‌ای کتابداری، به عنوان کمال مطلوب - و گاه نگاه دست نیافتنی - بدان می‌نگریستند، به صحنه عمل درآورد و نشان داد که اجرای آن چه زیبا و دیدنی است.

خود، کمتر نوشت؛ اما نوشتنی‌ها را به دیگران آموخت. در محافل علمی کمتر حاضر شد، ولی گفتنی‌ها را به کسانی که در آن مجالس حضوری یافتند، به خوبی سپرد. راهنمای ده‌ها تن از دانش‌پژوهان در سطوح مختلف - و گاه مربی آنان در مسیر دانش و اخلاق و پژوهش - شد، بدون این که اصراری داشته باشد که آن پژوهش‌ها را به نام خود ثبت کند. به حقوق ماهیانه مختصری قناعت کرد. و غالباً همان را بی‌خبر از دیگران به نیازمندان بخشید. از سفر چشم پوشید، با آنکه امکان آن را به خوبی داشت. از تعطیلات مکرر فراوان گذشت. بارها، روزهای تعطیل نوروز در کتابخانه حضور یافت.

وجودش الهام‌بخش تنیده از دانش‌اندوزی و دانش‌آموزی، بافته از ارادت به خاندان وحی، پیاپی و دیرینه، که بدون روی و ریا و بدور از افراط و تفریط‌های رایج، در عمل به آموزه‌های آن می‌انگوشیده و درس زندگی را، در پیوند استوار میان دین و دانش و عمل، به دیگران می‌آموزانید. چه نیکو معلمی است که زمزمه محبتش در جانها نشسته است، بدان سان که این گونه از همان شاگردان به نسل‌های بعد رسیده است.

۴. جایگاه والای استاد در عالم مخطوطات. روشن‌تر از خورشید و بی‌نیاز از بیان است. نام استاد حائری با نسخه‌های خطی گره خورده و هم‌نام، دیگری را تداعی می‌کند. البته او خود، به مخطوطات به عنوان مقدمه‌ای برای «تاریخ علم شرق» نگریسته و هرگز این دنیای پر از رمز و راز را نقطه هدف نداشته است. باید به همین جهت باشد که در دنیای دست‌نوشته‌های شرقی همواره سخن تازه دارد. دنیا به هایش اهل نظر را از چهارگوشه جهان به بهارستان کشانده تا تحلیل‌های تازه و روشنی‌بری یافته‌های جدید - را از زیانش بشنوند.

دریغا! که تنها قطراتی از آن دریا‌های موج خیز، به قید کتابت در آمد. و این یعنی، مشکل بزرگ ما، که قدر بزرگانمان را نمی‌دانیم و آنها را از کمترین حقشان - یعنی دستیار دانا و هوشمند - محروم می‌کنیم.

همان نوشتارها - که نسبت به گستره دانش استاد، بسی اندک است - فضاهایی جدید بر روی پژوهشگران، به ویژه علاقمندان به حوزه نسخه های خطی، گشوده است. در میان تمام حوزه های مربوط به مخطوطات، فهرست نویسی بیشترین بهره را از استاد برده، که تحلیل تجربه ها و شیوه ایشان در معرفی کتابهای خطی، خود عنوان پژوهش هایی تواند بود.

۵. در نگاه دیگر می توان گفت که نام حائری با نام کتابخانه مجلس چنان پیوند استوار یافته که هر یک، دیگری را به یاد می آورد.

کتابخانه مجلس در طول حیات خود - نزدیک به نود سال - فراز و نشیب زیادی پشت سر نهاده و سلاطین های زیادی را شاهد بوده، اعم از تغییرات مدیریت دوره های مختلف مجلس شورا (پیش از انقلاب: شورا و سنا)، تا رویدادهایی مانند روزهای پیروزی انقلاب اسلامی در بهمن ۱۳۵۷ در تمام این قضایا، استاد حائری همچون پدری دلسوز که فرزندان خود را زیر بار مسئولیت بگذاشت، تمام کتابها و اسناد کتابخانه مجلس را به جان دوست داشته و در حفظ آنها با بیامان شگفتی کوشیده است.

این فداکاری عاشقانه در جهت نگاهدارن موجودی کتابها و اسناد، برگی زرین در تاریخ کتابداری شرق است که باید بارها بر سینه های جدید بازگفت و باز نوشت. در یک کلام؛ وجود استاد خود نمادی است در تمام اهداف یک کتابخانه پیشرفته: مجموعه سازی، سازماندهی، مدیریت، حفاظت، اسبق حرفه ای، تولید علم، اشاعه اطلاعات و... هر فصلی از این همه، عنوان پژوهشی تواند بود.

۶. وجودش یک پارچه شوق است و انگیزه برای دانستن و یاد کردن و آموختن. در عین گذار از هر آنچه پای حرکت به سوی کمال را می بندد، و بال پرواز را به قید می کشد.

بیش از هشتاد سال بدین منوال گذرانده و تنها عاملی که او را از این سیر محروم ساخته، کهولت و خانه نشینی است که حجت موجه برای استراحت و تعطیل کارهای

علمی است؛ که اگر چنین نبود، استاد با معنای بازنشستگی نیز بیگانه بود. در این معبد، خالصانه عبادت کرده و در راه سلوک را در عمل نمایانده است. و از آن روی همگان عزیزش می‌دارند که: «آتشی که نمیرد، هماره در دل اوست.»

۷. این دفتر، بهانه‌ای است برای عرض ادب به چنین دانشی مردی حکیم، که امروز، در ۸۶ سالگی همچنان دست محبت پدران بر سر اهل دانش و پژوهش و دین و ادب می‌باشد، و هنوز به «خدمت» می‌اندیشد، که حاصل یک عمر پربرکت او در همین یک کلمه نمود می‌یابد.

مجال برای تهیه این مجموعه، اندک بود و بضاعت این ناتوان، بسیار کمتر از آنچه ورود به این عرصه را باز می‌دهد.

خوشبختانه توان این اخصای همت استادان و یاران همراه، بر ضعف این ناتوان سربوش نهاد، که همگی آن را این ندان، سپاس باید گفت.

پیش از این، در چند دفتر دیگر، آثار علمی و آثار حیات پربرکت استاد پرداخته شده، مانند برخی از مجلدات مجموعه‌های حدیث عشق، کتاب ماه کلیات، پیام بهارستان و ارج‌نامه خانه کتاب.

بدین روی، حذر از تکرار را، در مورد حضرت استاد به یادگفتار اکتفا شد، چرا که خود، درس دوری از تملق را در طول دهها سال به ما آموخته است. طبعاً به جای تکرار مکررات، به حوزه‌های مختلف دانش که آن روح در آن زمینه‌ها خدمت کرده و راه نشان داده، وارد شدیم. تلاش بر آن بوده که دسته‌گروهی پرور به پیشگاه پژوهشیان پیشکش شود، تا آنان، از خوانی گسترده - در مورد استاد عبدالحسین حائری - بهره گیرند.

۸. فرصت و امکان این ضیافت معنوی را - که در آستانه میلاد گرامی هشتمین حجت خدا، امام علی بن موسی الرضا - صلوات الله علیه - برپا می‌شود - چند عامل فراهم آورد: تواضع درس‌آموز استاد حائری، تلاش و همت پدیدآوردندگان این جستارهای

علمی، مدیریت و حُسن نظر دکتر محمد رجیبی (ریاست محترم کتابخانه)، و پی‌گیری
 ثمربخش جناب ایمانی (مدیر محترم مرکز پژوهش کتابخانه)، و سرانجام وقت‌شناسی و
 زحمات شبانه‌روزی بخش‌های مختلف تولید این دفتر، اعم از حرفه‌چینی،
 صفحه‌آرایی، لیتوگرافی، چاپ، صحافی و دیگر یاران همراه که هر یک گامی در این راه
 داشتند.

مری دراز همراه با شفا و سلامت برای جناب استاد عبدالحسین حائری از خدای
 بزرگ می‌خواهم و امیدوارم این راه - راه بروز ایمان و خلوص و زهد در عرصه دانش و
 پژوهش را برای همگان، از آفریدگار مهربان خواستاریم.

در سپاس استاد استادان

احسان الله شكراللهی طالقانی

شادمانم که یکبار دیگر به پیش نزدیک به شش دهه تلاش خستگی‌ناپذیر استاد عبدالحسین حائری در کتابخانه مجلس به ویژه در زمینه شناسایی و معرفی نسخه‌های خطی، و بیش از بیست سال سابقه است کتابخانه مجلس، مراسم بزرگداشت ایشان از سوی این کتابخانه با حمایت مراکز علمی پژوهشی برگزار می‌شود. فرصت را مغتنم شمرده و شمه‌ای از سرگذشت و دستاوردهای این استاد گرانقدر و سرمایه‌دانشی و ایمانی را آنگونه که یافته و دانسته‌ام، برای درج در جشنواره‌ای که به همین مناسبت فراهم می‌آید باز می‌نویسم، تا اندکی از دین خود به آن فرزانه بزرگوار ادا کرده باشم.

این استاد گرانقدر که در حوزه اسناد و نسخه‌های خطی و نسخه‌های ماندگار ایران زمین به حساب است، و با نظریه‌بازنویسی تاریخ علم بر اساس بازنویسی فهرست نسخه‌های خطی جایگاه ویژه و شناخته‌شده‌ای در میان اهل پژوهش دارد، طی سالیانی دراز که میراث مکتوب این سرزمین به تاراج می‌رفت، آن را با عشق گردآوری و با دقت معرفی کرده است، و در شیوه‌شناساندن این آثار مهارت، حوصله و سلیقه‌ای وسواس‌گونه به خرج داده، آن‌چنان که امروز هریک از نمونه‌های کار ایشان الگوی دیگر فهرست‌نویسان است، و معیار اعلای دقت و درایت.

ایشان هرگز در انجام این مهم کیفیت را فدای کمیت نکرده، و تا ممکن بوده در بازنمایی ابعاد کتابشناختی و نسخه‌شناختی آثار مورد بررسی کنکاشی عالمانه به خرج داده‌اند، تا آنجا که بسیاری از مدخل‌های فهرست‌های تنظیمی از سوی ایشان حکم یک مقاله تمام عیار علمی را دارد، برعکس برخی از دیگر فهرس که سیاهه‌ای مختصر و ابتر از گاهی‌های غیرقابل اعتماد و اعتناست. این‌گونه، ایشان در مقابل اکثریتی که تنها بر سمی پای می‌فشرده و همچنان می‌فشرند، تقریباً یک‌تنه بار کمیتی مثال‌زدنی را بر دوش کشیده‌اند. از این رهگذر نیز حرف‌ها شنیده و دم‌برنیاورده، و تنها بر مسیر درست خویش پای فشردند؛ مسیری که خوشبختانه امروز رهروانی یافته است.

استاد حائری در عنوان یکی از پرسابقه‌ترین کارکنان و مدیران کتابخانه مجلس بیشترین دوره فعالیت و وفاداری خود را (از ۱۳۳۰-۱۳۸۷ به صورت حضوری و پس از آن به شکل غیر حضوری) در خدمت به اهداف کتابخانه مجلس گذرانده، و در حال حاضر نیز که هم با شستگی و استراحت را سپری می‌کنند، کمابیش پژوهشگران و همکاران کتابخانه را در برآوردهای ارزشمند خویش بهره‌مند می‌سازند.

استاد عبدالحسین حائری فرزند حاجت‌الاسلام میرزا احمد حائری و نواده دختری آیت‌الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی و در سال ۱۳۰۶ در جسته این خاندان، غروب روز آخر ذی‌حجه سال ۱۳۴۵ قمری، شب اول محرم ۱۳۰۶ هجری مطابق می‌شود با بهار سال ۱۳۰۶ شمسی متولد شدند. به مناسبت محرم و تولد پدر بزرگوارشان آقا شیخ عبدالحسین یزدی، اسم ایشان را عبدالحسین گذاشتند.

استاد خود چگونگی آغاز تحصیلات و دروسی که گذرانده‌اند را به این گونه شرح داده‌اند:

«ابتدا من مدتی به مکتب رفتم. درس فارسی و قرآن را در همان سال‌های اول مکتب ختم کردم؛ بعد هم در خانه و نزد پدرم مقداری مقدمات عربی و بعضی کتاب‌های لغت، گلستان، اندکی حساب و ابتدائیات و دروس مدرسه‌ای را خواندم. چون سنم کم بود،

خانواده مناسب نمی‌دانستند که به فیضیه بروم، لذا برای معلم مشکل داشتم و از بعضی معلمین کم‌سواد راضی نبودم. یادم هست که به دانی‌ام مرحوم حاج آقا مرتضی حائری شکایت کردم، ایشان تعهد کردند که تمام مقدمات را به من بگویند. مقداری از مقدمات سیوطی، حاشیه ملا عبداللّه در منطق، معالم، فصول و قوانین و شرح لمعه را پیش دانی‌ام خواندم. البته از نظر علمی شأن ایشان بالاتر از آن بود که اینها را درس بدهند. هنگام خوردن نانین نزد حاجی آقا مرتضی، با آیت‌الله مشکینی هم درس بودم. مقداری از نحو، سیوطی، جامی و مغنی را نزد مرحوم شیخ قاسم نحوی. که از فضلا و معلمین معروف قم بودم. و مقداری هم نزد مرحوم ادیب تهرانی خواندم. مقدمات ادبی را هم پیش چند استاد بلندآوازه درس می‌دادم. مرحوم آقای صدوقی و آقا شیخ محمد امامی نجفی خواندم.

استاد سطوح عالی فقه و اصول را پس از آن نوزده سالگی نزد اساتیدی همچون: آیات عظام حاج شیخ مرتضی حائری، حاج شیخ محمد صدوقی، حاج سید محمدرضا گلپایگانی به پایان بردند و به درس خارج مباحث عالیه در آیات عظام حاج سید محمدتقی خوانساری، حاج سید صدرالدین صدر، حاج سید محمد حجت و حاج آقا حسین طباطبایی بروجردی راه یافته، و در سن ۲۴ سالگی به درجه‌ی اجتهاد نائل شدند، و از آیات عظام خوانساری، حجت و صدر، اجازه اجتهاد دارند.

جالب این که ایشان خودشان اعتقاد و علاقه‌ای به گرفتن این اعزاز نداشته و در جایی فرموده‌اند: «من دنبال درجه اجتهاد نبودم، مرحوم دانی‌ام حاج آقاها حائری اصرار داشت و معتقد بود که ورقه اجتهاد آثار اداری خوبی دارد، ولی من مخالف استفاده از آن برای کارهای اداری بودم. به هر حال ایشان پیشنهاد کرده بود به آن اساتیدی که من پیش آنها درس خوانده بودم، آقای حجت، آقای صدر و آقای خوانساری و ایشان هم امضا کردند. حاج آقا مهدی برگه را نگه داشتند، این اواخر که لازم داشتم، یعنی مجلس خواسته بود، جست‌وجو کردم، آقای محقق داماد اطلاع داشت که در بایگانی

دولت هست و از آن جا پیدایش کرد».

در سال ۱۳۳۰ مسائل سیاسی در قم رسوخ پیدا کرد و تحولاتی پیش آمد که منجر شد به مهاجرت استاد حائری به تهران. اما ایشان یکی از دلایل اصلی این مهاجرت را اصرار دانی‌شان شادروان حاج آقا مهدی حائری عنوان کرده‌اند که می‌خواستند تهران را ترک نکنند و اصرار داشت که استاد حائری هم همراهشان باشد.

شاد حائری بعد از مهاجرت به تهران، به دعوت معاون وقت کتابخانه مجلس آقای دکتر تقی تفتلی بازدیدی از این کتابخانه داشته و به آن علاقمند شدند، و محل مراجعه مستمرشان شد. تا آن که تحت شرایطی به عنوان کتاب‌شناس و فهرست‌نویس در بخش خطی این کتابخانه دعوت به همکاری شدند. ایشان خود نحوه آشنایی و ارتباط با کتابخانه مجلس ماندگاری‌شان را اینطور بیان داشته‌اند:

«در تهران گاه‌گاهی من به امام‌جمعه زنجان [آیت‌الله سید محمود زنجان] که از علمای بزرگ و فقیه عارف شهر بود می‌رفتم. تصادفاً یک روز آقای تفضلی را در منزل امام‌جمعه ملاقات کردم. آقای تفتلی در آن کتابخانه مجلس بود و برای تحصیل دکترای حقوق به فرانسه رفته و آن وقت به طور موقت در ایران بود. ایشان مرا دعوت کرد. به کتابخانه مجلس آمدم، این جا و مخازن خطی را به من نشان دادند. از آن روز به بعد هر روز می‌آمدم اینجا، و اینطوری پای‌بند شدم».

از دیگر مؤثرین در ماندگاری استاد حائری در کتابخانه مجلس، وجود دکتر ناصر شریفی پسر آقای ابراهیم شریفی رئیس وقت کتابخانه بود. او که در سال دوم فوق لیسانس ادبیات نیاز به یاری استاد داشت از ایشان خواهش کرد تا برای امتحان آماده شود و استاد پذیرفتند. ناصر شریفی که بعد از قبول شدن درخواست محبت استاد را به نوعی جبران کند، ایشان را به همکاری در این کتابخانه دعوت کرد و به اتفاق رفتند نزد پدرش که رئیس وقت بود. مرحوم ابراهیم شریفی ماجرای را که برای کتاب‌های خطی پیش آمده بود و اقدام فهرست‌نویس قبلی کتابخانه در جابه‌جایی بعضی

کتاب‌ها را برای استاد شرح داد و گفت: «مشکلی که الآن هست، قفسه‌های کتب خطی از طرف دادگاه مهر و موم شده و مجلس هم احتیاط می‌کند که شغل فهرست‌نویسی و کار با نسخ را به فردی مطمئن واگذار کند، و حالا شما چون مورد اعتماد هستید، اگر بخواهید این کار عملی است».

با اظهار آمادگی استاد مراحل اداری به جریان افتاد، و چون می‌بایست موضوع در شورای علمی کتابخانه تصویب می‌شد و تشکیل شورای کتابخانه خیلی ساده نبود، دکتر ناصر سرفی تلاش بسیاری کرد، و شخصاً به در خانه‌های آقایان عضو شورا (ابراهیم حکیمی، سید حسن فی‌زاده، عبدالرحمن فرامرزی، دکتر عبدالله معظمی و دکتر جوادی عامری) است. مصلحتاً کار استخدام استاد را به امضای آنان رسانید، و اینگونه مقدمات یک دوره شطرنجی به نفع استاد حایری در کتابخانه مجلس آغاز شد. ایشان نخستین مأموریتی را که در این مکتب به عهده گرفتند را چنین شرح داده‌اند:

«اولین کاری که در کتابخانه به من سپردند شاسایی و معرفی حدود صد جلد کتاب عوالم العلوم و المعارف به خط مؤلف بود. این کار به هدیة شده و روی دستشان مانده بود و خواندنش برای کسی مقدور نبود. کار روی آنها را به من واگذار کردند و من با منظم کردن آنها که اوراق متفرق داشت، کارم را شروع کردم».

سپس طی مدت طولانی خدمت استاد حایری توانست با تألیف هفده مجلد از فهارس خطی و سرپرستی تألیف چندین مجلد دیگر گام بلند در معرفی درست و دقیق میراث علمی و ادبی ایران و اسلام بردارد.

استاد حایری از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۴۰، در کنار کار در کتابخانه مجلس با نگاشتن دهخدا نیز همکاری داشتند، و چهار مجلد از مدخل‌های حرف «ز» که از غنی‌ترین مداخل این لغت‌نامه است در این زمان و توسط ایشان تألیف شد. از همکاران این دوره ایشان آقای دکتر دبیرسیاقی و شادروانان شهاب فردوس، و پروین گنابادی از افراد تحصیل‌کرده و عالی‌مقام در ادبیات فارسی و عربی بودند. آنقدر کار در محیط لغت‌نامه

برای استاد دلچسب بود که تقاضای انتقال به آنجا را دادند، اما سازمان اداری مجلس که نمی خواست استاد را از دست بدهد با این درخواست موافقت نکرد، و ایشان تا مدتی به صورت پاره وقت آنجا حضور می یافتند. توصیف این دوران از زبان استاد شنیدنی است: «در آنجا کار در محیطی بسیار آرام و در سکوت محض انجام می شد، ساعت کار آزاد

بود، اعمداً از اول صبح تا هروقت شب که می خواستند می توانستند کارکنند. نمونه ای برای محیط های کار تحقیقی؛ از محیط خوشم آمد؛ اقدام کردم برای انتقال، قبول نکردند، مأیوسیت دادند که چند ساعتی بروم آنجا کارکنم، هر ساعتی که می توانم، به میل خود. گاهی صبح می رفتم لغت نامه عصر می آمدم کتابخانه و گاهی به عکس».

در سال ۱۳۱۱ پس از تأسیس اداره بررسی و تحقیق که کارهای فنی و علمی کتابخانه را انجام می داد، استاد حائری خود مسئولیت آن را پذیرفتند که تا ۱۳۴۸ این مسئولیت ادامه داشت. از جمله کتابهای داخل کتابخانه در این دوران آقایان سید ابراهیم بوذری، بختیاری، علامه، همایونی، دکتر بیاجی، دکتر صادقی، و آقای سید جلال شعاعی بودند. استاد وظایف کار در این سمت سرپرستی خود در آن دوران را چنین شرح داده اند:

«علاوه بر فهرست های خطی که می نوشتم این طرحی داده بودم که طبق آن می بایست فهرست کتاب های خطی خارج از کشور به ترتیب الفبایی گذاشتند و به زبان های آلمانی، انگلیسی، فرانسه و روسی بودند، به فرانسوی ترجمه و الفبایی کنیم. هر کدام از همکاران من به یکی از زبان های فوق مسلط بودند. در یادداشت هایی که به تازگی به آن برخوردم، دیدم که نوشته ام حدود شصت هزار کتاب فیش کنیم؛ مقداری از آن فیش ها باقی است و مقداری در نقل و انتقالات از بین رفته است. ما می خواستیم کتاب های خطی را به صورت موضوعی فهرست کنیم و این طبعاً چند سال طول می کشید».

به دلیل طولانی شدن زمان فهرست نویسی، رئیس وقت کتابخانه، همزمان عده ای از

آقایان اساتید را از دانشگاه برای کار فهرست دعوت کرد که عبارت بودند از شادروانان استاد ایرج افشار، استاد محمدتقی دانش‌پژوه و همچنین آقای استاد احمد منزوی که مجموعاً هفت جلد از فهرست‌های مجلس را نوشتند.

بعد از دوران کوتاه ریاست مهندس محمد شهدادی در کتابخانه مجلس، به خاطر عشق و علاقه و کاردانی که استاد حایری از خود نشان دادند در سال ۱۳۵۴ ریاست کتابخانه مجلس بر عهده ایشان گذاشته شد که تا سال ۱۳۷۴ به مدت بیست سال بدون گسست ادامه داشت. استاد حایری تنها مدیر ارشد مجلس شورا بودند که هم پیش از انقلاب برای تئیدی است ریاست کتابخانه مجلس انتخاب شدند. و هم پس از آن بر مسئولیت خود باقی بودند. اولین خود نشانه سلامت نفس استاد و توان و جلب اعتماد تصمیم‌گیران و رؤسای پیشین پس از انقلاب در مجلس است.

دوران انقلاب را باید از حساس‌ترین برهه‌های کاری استاد حایری در کتابخانه مجلس قلمداد کرد؛ چرا که از سوراخ‌های ماهر و ماهر به پیروزی انقلاب همزمان با درگیری‌های خیابانی بود و امنیت فیزیکی کتابخانه مجلس با آن ذخایر ارزشمند در معرض خطر قرار داشت، و از سوی دیگر در ماه‌های پس از پیروزی انقلاب شور و هیجان غالب بر انقلابیون می‌توانست در تصمیمات مدیریتی که درباره جایگاه حقوقی کتابخانه مجلس و منابع آن گرفته می‌شود مؤثر و مخاطرناک باشد؛ که خوشبختانه درایت استاد حایری و ارتباط نزدیکی که با برخی سران انقلاب همچون محمد مطهری و امام خمینی داشتند باعث شد بتوانند آن شرایط دشوار را مدیریت کنند و از کتابخانه غنی را از خطر آسیب‌های احتمالی و متلاشی شدن نجات دهند. مرور دوران بحرانی و حساس از زبان استاد حایری لطف دیگری دارد:

«کتابخانه را از چند ماه قبل از انقلاب، به نظرم از آبان ماه سال ۵۷ تعطیل کردیم. روز ۲۲ بهمن چون گارد مجلس حدود نیم ساعت مقاومت کرده بود، چند تا از پنجره‌ها شکسته و در نمایشگاه هم یک تابلو (تابلو خاکسپاری حضرت عیسی) تیرخورده بود و

فشنگ هم داخلش مانده بود. یک فشنگ هم به طور شیار از داخل یک کتاب خطی رد شده بود.

روز ۲۳ بهمن بود، من روزها اغلب می آمدم این جا دور و بر کتابخانه مجلس قدم می زدم و از استنشاق هوای آزادی واقعاً لذت می بردم. کمی که جلوتر آمدم، دیدم در آئینه پشت کتابخانه به کلّ کنده شده و روی زمین افتاده. نیروهای انقلابی که وارد شده بودند، با آن که این جا مقاومت شده و تیراندازی شده بود، ولی واقعاً هیچ چیز دست نخورده بود. در شیشه ای پشت کتابخانه را شکسته و از وسط بخش خطی عبور کرده بودند. شیشه اتاق اسناد در طبقه هم کف را هم شکسته و بیرون رفته بودند، ولی خوشبختانه دست به چیزی نزده بودند. به من خبر دادند که چند نفر می خواهند از میز مرجع مقداری از کتاب آورده، آتش بزنند که آقای بهشتی پور، خواهرزاده آقای دکتر منزوی و نوه مرحوم شیخ کبرگ تهرانی که جزو انقلابیون بود، رفته بالای چهارپایه و گفته: اینها اموال مردم است. برای کار جلوگیری کرده بود. من آمدم داخل دیدم یک مشت جوان هستند که تفنگ در دست داشتند و گوش گرفته اطراف مجلس و کتابخانه پاس می دهند. با آنها احوال پرسی کردم، گفتند که در دیشب تا حالا چیزی نخورده ایم و کسی به ما نرسیده است. وقتی پرسیدم، معلوم شد که آنها کسی است به نام ارباب که مقرّش در خیابان شکوفه بود، تلفن کردم برایشان خبر دادند؛ مانده بودم چکار کنم، خدا کمک کرد مرحوم حسن آقا فتح پور (دربان کتابخانه) آمد، با چند نفر کمک کردیم در آهنی را سر جایش محکم کردیم. فردای آن روز تلفن کردم به آیت الله امام، آقای ربّانی شیرازی گوشی را برداشت. خودم را معرفی کردم، گفتم چنین وضعی خطرناکی این جا حاکم است. روز بعد دوباره تلفن کردم، پرسیدم چکار کردید؟ آقای ربّانی گفت: به خاطر تلفنی که شما کردید، فرستادیم کتابخانه مسجد سپهسالار را که همین وضعیت برای آن جا رخ داده بود با چوپ و تخته بستند.

روز دیگری که همین دور و بر قدم می زدم، برخوردیم به آقای مطهری که چند سال بو

ایشان را ندیده بودم. احوال‌پرسی و مصافحه کردیم، گفتم نمی‌دانم با کتابخانه چکار کنم؟ تحویل کسی بدهم؟ یا همچنان خودم بروم؟ ایشان گفتند که باید با امام صحبت کنم و قرار شد که پس‌فردا برویم پیش آقای مهدوی‌کنی در کمیته امداد. پس‌فردا که رفتیم مرحوم آقای مطهری گفتند: «وقتی رفتم خدمت امام؛ دیدم یک نامه آمده، خوشبختانه احتیاج نشد که من مطرح کنم، نامه از آقای عنقا مدیر مالی مجلس و عده‌ای از مجلسیان بود. راجع به کارشان سؤال کرده بودند. امام فرمودند: «حائری کجاست؟» گفتم: هست. امام فرمودند: «گویند ورود و نظارت در امور کارمندها بکند و کتابخانه را در اختیارشان بگذارد.» من پیغام به آقای محمدحسن محبوب که رئیس مجلسین منحل بود، رسید. از من پرسیدند: کتابخانه را بازگشایی می‌کنی، گفتم بعد از تعطیلات عید می‌آیم و کتابخانه را از نو می‌کنم. کارمندان که متفرق بودند پیغام دادم، ۱۶ فروردین ۵۸، قبل از هر کتابخانه دیگر کتابخانه مجلس را باز کردیم».

و این‌گونه کتابخانه مجلس به عنوان قدیمی‌ترین کتابخانه رسمی کشوری نخستین کتابخانه‌ای بود که پس از پیروزی انقلاب اسلامی گشایش یافت.

نکته مهم دیگر در اداره کتابخانه مجلس توسط استاد حایری آن بود که تا پیش از پیروزی انقلاب کتابخانه مجلس صرفاً مورد استفاده نمایندگان مجلس و برخی سران و بزرگان و خواص از علما بود و امکان دسترسی به منابع برای همه پژوهشگران فراهم نبود. استاد حایری که از سویی می‌دیدند با جابجایی محل تشکیلات مجلس این کتابخانه از دسترس نمایندگان دور مانده، و از سوی دیگر منابع موجود در این کتابخانه مشتاقان فراوانی دارد، با تغییر قانون استفاده از این کتابخانه زمینه حضور و استفاده عموم پژوهشگران را فراهم نمودند، و به تعبیر خودشان پس از پیروزی انقلاب در کتابخانه مجلس به روی همه مردم باز شد.

از دیگر نقاط برجسته عملکرد استاد حایری در دوران پس از انقلاب نقش ایشان در جلوگیری از انحلال کتابخانه مجلس سنای سابق است که در آن شرایط به شدت بیم

پراکندگی منابع آن می‌رفت. همانگونه که اهل پژوهش می‌دانند کتابخانه مجلس سنا از غنی‌ترین کتابخانه‌ها در داشتن منابع حوزهٔ ایران‌شناسی، شرق‌شناسی و اسلام‌شناسی به زبان‌های فارسی، عربی و لاتین در خاورمیانه بوده و مجموعه‌سازی آن با دقت و وسواسی خاص زیر نظر کارشناسان خبره و کتاب‌شناسانی چون دکتر عباس زریاب خویی، و دکتر کیکاوس جهان‌داری صورت گرفته است. این کتابخانه که از آغاز تأسیس تا سال ۱۳۵۷ هجری شمسی تحت عنوان «کتابخانه مجلس سنا» فعالیت داشت، پس از انقلاب اسلامی به پیشنهاد استاد حائری با عنوان «کتابخانه شماره ۲ مجلس شورای اسلامی» ادامه حیات داد و از سال ۱۳۶۳ ریاست کتابخانه شماره ۲ مجلس شورای اسلامی نیز به استاد حائری واگذار شد. این کتابخانه اکنون نیز با عنوان کتابخانه ایران‌شناسی در مجموعه سازمان مستقل کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی فعالیت دارد، و محل مراجعه پژوهشگران بسیاری است.

استاد حائری در سال ۱۳۶۶ عضو هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور شدند، و به این ترتیب تا مدتی اثر مثبت نظر ایشان در شناسایی ایشان شامل حال همه کتابخانه‌های عمومی کشور شد.

صرف‌نظر از فعالیت‌های رسمی استاد حائری در حضور ایشان در جمع دوستانهٔ علما و فرزندان روزگار از نکات قابل تأمل در زندگی ایشان است. به عنوان نمونه باید از حضور ایشان در جمع اصحاب چهارشنبه نام برد. علما و صاحب‌نظران چهارشنبه‌ها در مجلسی که در محل مدرسه شهید مطهری (سپهسالار) شرکت می‌کردند و برخی از ایشان عبارتند از شادروانان محیط طباطبایی، احمد آرام، دکتر محمد معین، آیت‌الله محمد جعفر شهیدی، دکتر موسوی بهبهانی و آقای شیخ عبدالله نورانی.

استاد همچنین از فضایی خارجی و داخلی که بعضی هر سال مراجعه داشتند و برخی چندسال یکبار به دیدارشان می‌آمدند، چنین یاد کرده‌اند: «آقای نوری عثمان‌اوف از اعضای آکادمی مسکو که جزء مصححین شاهنامه بود، آقای دکتر عبدالرحمان بدوی

و آقای زکی اسکندر از علمای عرب، آقای رشدی راشد که مصری بود و آقای اکیو موشکین که دکترای نسخه‌شناسی قرن نهم و دهم را داشت، و فهرست کتابخانه لنین‌گرا را نوشته بود و پروفیسور پیه مونتسه ایتالیایی که روی شاهنامه کار می‌کرد و کاملاً با ما دوست شده بود، و خیلی کسان دیگر که الآن خاطرم نیست. از ایرانی‌ها هم بایستی بگویم تقریباً همه‌ی فضلا و اساتید ایرانی از داخل و سراسر دنیا به کتابخانه مجلس رفتند و آمدند و داشتند و دارند، ولی آقای محیط طباطبایی از دوستان قدیم کتابخانه و ما بود و این در واقع باتوق ایشان بود، و سال‌های طولانی عضو شورای قیمت‌گذاری و عضو شورای عالی کتابخانه بود، ضمن این که به عنوان مشاور کتابخانه تمام وقتش در اختیار کتابخانه بود».

اما اگر بخواهیم از مهم‌ترین غدغه‌ی استاد حایری طی این سال‌ها بنویسیم باید نخست از مسائل فهرست‌نگاری، خطی و چگونگی آن بگوییم. و سپس از ضرورت بازنویسی تاریخ علم بر مبنای فوارس دقیق و درست. ایشان همواره به این موضوع حساس بوده و بی‌اغراق در تمام لحظات عمری با دقتی وسواس‌گونه آن را دنبال می‌کردند. بارها از زبان استاد حایری شنیدیم که نوشتن فهرست نسخه‌های خطی کار آسانی نیست و نیازمند داشتن شرایط و توانمندی‌های خاصی است، از دانستن زبان نسخه‌ها تا شناختن علوم مندرج در آن‌ها، و توان شناختن مؤلفان و یافتن زمان حیات ایشان، و توان خواندن انواع خطوط و تشخیص نوع کاغذ و رنگ و اندازه‌های آن‌ها و حتی آسیب‌های نسخه‌ها و دقت در متن و حاشیه و علامت‌مورد در آن‌ها، و موارد دیگری از این دست که فراهم نمودن و جمع شدن همه آن‌ها یک‌بارگی بسیار سخت و دیرپاب است.

در همین زمینه ایشان در گفتگویی فرمودند: «یک نقص دنیای فهرست‌نویسی این است که همه‌ی فهرست‌نویسان ما شرایط لازم را ندارند. یعنی در حقیقت یکی از آن شرایط دانستن زبان عربی است. شرایط دیگر یکی شناختن موضوعات علوم و دانستن

و مقید بودن به کتاب شناسی و نسخه شناسی است، که باید مراقب باشیم بدون احراز این شرایط کسی این وظیفه را به عهده نگیرد».

استاد در آسیب شناسی فرایند فهرست نویسی اضافه می کنند: «فکر می کنم یکی دیگر از شرایط لازم مسأله مادی کسانی است که وارد این جرگه می شوند. ببینید الآن با ری است که بعضی از فهرست نویس ها آدم هایی هستند که از طرز کارشان پیداست دوقطبی این کار را دارند، حالا سرمایه علمی شان هم در جریان کار بیشتر می شود، ولی مسأله این است که اکثراً اصرارشان بر این است که درآمد خود را زیاد کنند و از این راه به زندگی بهتر برسند؛ این رفاه طلبی با کار فهرست نویسی درآمیخته ... بنابراین فهرست نویسی تبدیل شده به شغلی که برای افراد درآمد سازی بیشتری دارد... و طبعاً چنین فهرست نویسان عملاً دارند کارشان را زود تحویل بدهند تا هرچه زودتر پولشان را تحویل بگیرند. اثر همین دگرگونی است که در فهرست ها غلط هایی موجود است. کتاب هایی با عنوان عوضی یا با اسم اشتباهی آن جا هست، و ناشناخته ها همچنان ناشناخته مانده... این ها باید اصلاح بشود».

استاد همچنین در خصوص باز نویسی تاریخ علم بر مبنای فهرس خطی نظریه ارزشمندی را ارائه داده اند که در محافل علمی مطرح شده است. طرحی که خود به اختصار شامل چند مرحله است:

۱. شناسایی و فهرست کردن نسخه های ثبت و معرفی شده؛

۲. باز نویسی و اصلاح فهرس پیشین؛

۳. تهیه نمایه ها و راهنماهای موضوعی و الفبایی؛

۴. جمع بندی یافته ها، و تألیف و باز نویسی تاریخ علم ایران، دنیا، اسلام، و جهان؛

اینجانب در معرفی نظریه جناب استاد حائری مقاله ای ترتیب داده ام که در کنفرانس ایفلا ۲۰۰۴ در بوینس آیرس ارائه گردید و متن فارسی آن در کتاب ماه کلیات شماره ۸۲ و ۸۱ (شهریور و مهر ۱۳۸۳) منتشر شده است.

مراسم تقدیر و تجلیل از استاد حایری

طی سالیان گذشته با همهٔ اصراری که برخی مراکز فرهنگی و هنری همچون انجمن آثار و مفاخر فرهنگی برای برگزاری مراسم تجلیل از استاد حایری داشته‌اند، ایشان رضایت به این کار نداده و ناچار علارغم میل‌شان مراسم‌هایی در بزرگداشت این چهره وارسته برگزار گردید. نخستین آن‌ها در اولین آیین بزرگداشت حامیان نسخه‌های خطی در سال ۱۳۶۰ بود که از سوی کتابخانه مجلس برگزار شد، و دو ویژه‌نامه هم توسط این کتابخانه به همین مناسبت منتشر گردید. یکی جلد نخست حدیث عشق و دیگری شماره هفتم مجله پیام بهاران. همچنین مجله کتاب ماه کلیات همزمان یکی از شماره‌های خود (شماره ۲۹ دیماه ۱۳۸۰) را به این موضوع اختصاص داد.

استاد حایری در سال ۱۳۸۱ در سومین دوره از همایش چهره‌های ماندگار که از سوی صدا و سیما و جمهوری اسلامی و فرهنگستان‌های چهارگانه برگزار می‌گردد نیز به عنوان یکی از این چهره‌ها انتخاب شدند و مورد تشویق قرار گرفتند.

همچنین مؤسسه خانه کتاب وابسته به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در تاریخ ششم تیرماه سال ۱۳۹۱ در سالن همایش‌های برای اهل قلم مراسمی را برای تجلیل از این استاد فرزانه ترتیب داده بود که به این مناسبت نیز راجه‌های برای ایشان منتشر گردید.

اما تألیفات و آثار قلمی استاد حایری به طور خلاصه عبارتند از:

۱. تصحیح تبصرة العوام، سید مرتضی داعی رازی؛
۲. تصحیح و تحشیه تبصرة المتعلمین علامه حلی؛
۳. تقریرات کامل مبحث ارث زوجه، از خارج فقه آیت‌الله بروجردی؛
۴. تقریرات مباحث الفاظ، از خارج فقه اصول آیت‌الله بروجردی؛
۵. هفده مجلد فهرست تخصصی نسخ خطی کتابخانه مجلس؛

۶. نظارت بر ۶ جلد فهرست کتابخانه مجلس، تجدید نظر و اصلاحات و حواشی، بر دو جلد از فهرست‌های نوشته شده قبلی کتابخانه مجلس؛
۷. چهار جلد از حرف «ز» لغت‌نامه دهخدا؛
۸. مجموعه مقالات پراکنده (که به زودی از سوی مؤسسه کتابشناسی شیعه در قم منتشر می‌شود).
- آنچه گفته شد تنها اشاره‌ای گذرا به ابعاد کتابشناسی و نسخه‌شناسی استاد بود، و در این مختصر مجالی برای طرح شیوه سلوک اداری، و اخلاق مردمی، و شیوه تربیتی استاد، و همچنین دیدگاه‌های فکری و فلسفی و به ویژه آرای فقهی استاد مهیا نبود. برای پررنگ‌تر کردن رعایت اجمال از سرگذشت و دستاورد استاد به همین مختصر بسنده می‌کنم و به قلمندان به دانستن بیشتر درباره این بزرگ‌مرد عرصه احیای نسخه‌های خطی را به بی‌تعلل به این نوشتار آمده ارجاع می‌دهیم.
- در پایان دست استاد را چون همیشه مر بوسم و سرفرازی و سربلندی این درخت تناور را از خداوند بزرگ می‌طلبم. آئین از برگزارکنندگان بزرگداشت دوباره استاد صمیمانه سپاسگزاری می‌کنم.

منابعی برای مطالعه بیشتر

کتاب‌ها و ویژه‌نامه‌ها

- چهره‌ها و اندیشه‌ها: مصاحبه‌های احمد مهدوی با عبدالحسین حائری، محمد قاضی، پرویز شهریاری، احسان نراقی، تهران: عطایی، ۱۳۵۷.
- ویژه‌نامه مجله پیام بهارستان (ویژه نخستین آیین بزرگداشت حامیان نسخه خطی)، شماره ۷، آبان ۱۳۸۰.

حدیث عشق ۱: نکته‌ها، گفتگوها و مقالات استاد عبدالحسین حائری، گردآورنده سهل علی مددی، تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۰.

ویژه‌نامه کتاب ماه کلیات به مناسبت آیین بزرگداشت حامیان نسخ خطی، دی ۱۳۸۰، شماره

۴۹.

یادمان سمینار مقدماتی نسخه‌های خطی (گزیده سخنرانی‌ها و گفتگوها)، به کوشش احسان‌الله شکراللهی طالقانی، تهران، کتابخانه. موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۱.

یحیاه استاد عبدالحسین حائری نسخه‌شناس برجسته: زندگی، زمانه، اندیشه و آثار، به کوشش مالتا شعلی جشقانی، تهران: خانه کتاب، ۱۳۹۱. (۲۴۴ ص. مصور، عکس).

مقالات و مصاحبه

- گفتگو با استاد عبدالحسین حائری، آینه پژوهش، شماره ۲، مرداد و شهریور ۱۳۶۹، (ص ۶۵ تا ۷۶).

- استاد عبدالحسین حائری: کتابخانه‌شناس پژوهنده (مصاحبه با استادان عبدالحسین حائری و احمد منزوی)، کیهان فرهنگی، اردیبهشت ۱۳۶۶، شماره ۳۸، (ص ۳ تا ۹).

- کتابخانه مجلس: نگاهی به آثار خطی کتابخانه مجلس: برگ برگ تاریخ، در میان نسخه‌های خطی، حائری، عبدالحسین، نشریه مجلس و راهبرد، شماره ۲، خرداد و تیر ۱۳۷۲، (ص ۲۱۵ تا ۲۲۵).

- فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی به روایت استاد عبدالحسین حائری (متن سخنرانی استاد حائری در سمینار مقدماتی نسخه‌های خطی)، پیام بهارستان، شماره بهمن ۱۳۷۹، (ص ۶ تا ۸).

- زمینی شدن انسان، شرط رسیدن او به کمال الهی بود (مصاحبه محسن مدنی با استاد عبدالحسین حائری)، گلستان قرآن، بهمن ۱۳۸۰، شماره ۱۰۹، (ص ۱۷ تا ۱۸).

- محفل انس ۱ (معرفی مدیران کتابخانه مجلس): استاد عبدالحسین حائری، نوشته منصوره تدین‌پور، پیام بهارستان شماره ۷، آبان ۱۳۸۰، (ص ۳ تا ۱۱).

- فهرست‌نگاری از دیدگاه استاد عبدالحسین حائری، سید محمد طباطبایی بهبهانی، پیام بهارستان، آبان شماره ۷، ۱۳۸۰، (ص ۱۶ تا ۱۸).

- معرفی مهمترین کتاب های مرجع در کتاب شناسی از دیدگاه استاد عبدالحسین حائری، ساعده عتیق، پیام بهارستان، شماره ۷، آبان ۱۳۸۰، (ص ۱۹ تا ۲۲).
- منظر ربّانی (برخی دیدگاه های استاد عبدالحسین حائری در مسایل اخلاقی و تربیتی)، احسان الله شکراللهی طالقانی، پیام بهارستان، شماره ۷، آبان ۱۳۸۰، (ص ۱۲ تا ۱۵).
- سخنرانی آقایان دکتر فرانسیس ریشار و دکتر حسن حبیبی، در مراسم تجلیل و گرامیداشت استاد عبدالحسین حائری، نامه بهارستان، شماره ۴، پاییز و زمستان ۱۳۸۰ (ص ۲۳۳ تا ۲۳۹).
- فهرست نویسی بدون تجربه حاصل نمی شود (مصاحبه علی اوجبی و احسان الله شکراللهی طالقانی با استاد عبدالحسین حائری)، کتاب ماه کلیات، دی ۱۳۸۰ - شماره ۴۹، (ص ۶ تا ۱۹).
- گفتگو با استاد عبدالحسین حائری بزرگ فهرست نگار معاصر درباره کتابخانه شماره ۲ مجلس (سنای سابق) مصاحبه کننده: احسان الله شکراللهی طالقانی، پیام بهارستان، شماره ۱۹ و ۲۰، دی و بهمن ۱۳۸۱، (ص ۲۳-۲۴).
- حرمت موسیقی، ماهیت موسیقی گفتگو با استاد عبدالحسین حائری، ماهنامه مقام موسیقایی، شماره ۱۴، مرداد و شهریور ۸۱.
- نقش پایگاه جامع اطلاعاتی نسخ خطی در تدوین تاریخ علم ایران و اسلام با تأکید بر دیدگاه های استاد عبدالحسین حائری، احسان الله شکراللهی طالقانی، کتاب ماه کلیات، شماره ۸۱ و ۸۲، شهریور و مهر ۱۳۸۳، (صص ۲۰-۲۵).
- متن سخنرانی استاد عبدالحسین حائری در مراسم ترویج - جت الاسلام ابهری و معارفه آقای دکتر جلالی، پیام بهارستان، شماره ۷۲، خرداد ۱۳۸۶، ص ۷۰.
- کمال فهرست نگاری در گفت و گو با استاد عبدالحسین حائری - احسان الله شکراللهی طالقانی، کتاب ماه کلیات، شماره ۱۵۶، آذر ۱۳۸۹.